

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

О.М. ГОЛОВЧЕНКО

канд. екон. наук, доц.

Одеський юридичний інститут ХНУВС

УДК 332.142.6(477)

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуті питання взаємозв'язку системи екологічної безпеки з системою національної безпеки України, проаналізовані причини та наслідки екологічної кризи, сформульовані принципи створення системи екологічної безпеки України в сучасних умовах.

Відповідно закону України "Про основи національної безпеки України", к основним загрозам в екологічній сфері належать:

- значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України;
- зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів;
- нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних;
- неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи;
- погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води;
- загострення техногенного стану гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на р. Дніпро;
- неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетичне змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів;
- неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;
- небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму;
- посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетичне змінених організмів, та біотехнологій;

- застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів [1, ст.6].

Ми вважаємо, що сьогодні можна говорити про те, що Україна знаходиться в стані тривалої економічної кризи. Формування ринкових основ господарювання і спроби створення самостійного цілісного народногосподарського комплексу, що робляться, не привели до бажаних результатів. У сучасних умовах ми маємо неефективний, застарілий еколого-економічний виробничий потенціал, недостатню правову базу природоохорони, недостатню систему управління, в недостатній мірі діючі економічні стимули раціоналізації природокористування. Така ситуація виникла як наслідок багаторічного витратного ресурсоемного господарювання в рамках традиційно витратної економіки. Назріла необхідність перегляду традиційних підходів до проблеми екологічної безпеки. Найбільш виправданим у даному випадку представляється системний підхід, що дозволяє розглядати систему екологічної безпеки як підсистему системи національної безпеки в цілому, нарівні з такими значущими підсистемами, як економічна, політична, соціальна тощо.

Ситуація в нашій країні дуже складна. Навіть після Чорнобильської катастрофи уряд України ставить питання екологічної політики на другорядні позиції. Проте, слід відмітити, що до цього привели події останніх десятиліть. Особливість посткомуністичної демократії полягає якраз в тому, що представницькі парламентські органи виникають і починають діяти врозріз з системою національної та економічної безпеки, тобто у відсутність розвиненої і структурованої системи економічних і соціальних інтересів. З еко-

номічної точки зору в даному випадку ми можемо говорити про невизначеність особистих і групових виробничих інтересів і про панування інтересів споживчих.

Проблемам екологічної безпеки присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як В.О. Барановського, О.Г. Білявського, В.В. Бригаденко, Д. Гайнріха, М. Гергта, В.І. Гетьмана, О.А. Грігор'єва, О.В. Заржідського, В.С. Крісаченко, Я.Б. Олейника, М.М. Приходько, С.П. Фомина. Цим же проблемам екологічної безпеки в контексті системи національної безпеки присвячені роботи О.О. Химіча, Л.І. Юрченко та інших авторів [2, 3]. Проте, досліджень присвячених розгляду екологічної безпеки, як підсистеми системи національної безпеки, явно недостатньо.

На нашу думку, сучасний етап соціально-економічного розвитку України об'єктивно зумовлює необхідність створення обгрунтованої моделі національної безпеки на всіх рівнях, визначення домінуючих тенденцій економічного розвитку, пізнання особливостей функціонування національної економіки в тих або інших історичних умовах. Новизною роботи є розгляд проблеми екологічної безпеки як компоненти системи національної безпеки, яка забезпечує нормальні умови для розширеного відтворення природних ресурсів, життя людей і інших організмів. Екологічна складова національної безпеки перетворюється на один з домінуючих чинників внутрішньої і зовнішньої політики Української держави. Екологізація політики – це безумовне дотримання пріоритетів національної безпеки, оскільки захист навколишнього середовища є природним полем співпраці, вільним від конфронтації, суперництва і взаємних підозр.

Сьогодні основними антропогенними джерелами розширення екологічної кризи на Україні є великі промислові комплекси - споживачі сировини, енергії, води, повітря, землі, транспорту і разом з тим отруйники навколишнього середовища практично всіма видами забруднення (механічними, хімічними, фізичними, біохімічними). Вони концентруються біля родовищ корисних копалин, великих міст і водних об'єктів: Донбас, Центральне Придніпров'я, Кривий Ріг, Прикарпаття, Керч, Маріуполь, велика частина обласних центрів. Серед цих об'єктів найбільше забруднюють навколишнє середовище металургійні, хімічні, нафтопереробні і військові підприємства.

Військова діяльність залишається істотним джерелом нанесення шкоди навколишньому середовищу: за обсягами використання палива для техніки і забруднення від його спалювання в двигунах літаків, танків, автомобілів; за обсягами використання мінеральних ресурсів необхідних для виробництва військової техніки; об'ємам споживання енергії; по коштах на утримання армії і військових підприємств; за обсягами забруднення навколишнього середовища від цих підприємств і, природно, за розмірами збитків, пов'язаних з випробуванням різних видів зброї, у тому числі і атомного, а також проведенням маневрів, учень і воєн. Україна відчула це впродовж останніх ста років.

Значне забруднення навколишнього середовища виходить від об'єктів енергетики. Споживаючи велику кількість нафтопродуктів, газу й вугілля, вони викидають в атмосферу мільйони кубічних метрів шкідливих газів, аерозолів і сажі, займають сотні гектарів землі шлаком і золою.

Іншим джерелом забруднення природи України слугує транспорт -автомобільний, повітряний, водний, залізничний. У всіх крупних містах України частка забруд-

нення повітря від автотранспорту останнім часом складає 70-90 % загального рівня забруднення.

Для сільськогосподарських районів України джерелом забруднення природних вод і ґрунтів служать залишки мінеральних добрив і пестицидів, які десятки років у великих кількостях використовувалися на полях. Лише 5-10 % їх йшло на користь, а 90 % змивалося дощовими і сніговими водами, стаючи шкідливими компонентами екосистеми.

Шкоди навколишньому середовищу завдають також об'єкти, які генерують могутні фізичні поля - електромагнітні, радіаційні, шумові, ультразвукові і інфразвукові, теплові, вібраційні (великі радіостанції, теплоцентралі, РЭС, трансформаторні підстанції, ЛЕП, ретрансляційні станції, спеціальні фізичні лабораторії і установки, кібернетичні центри, АЕС).

Сучасний напружений екологічний стан масою у більшості регіонів України (Центральне Полісся, Прикарпаття, Причорномор'я, Крим, Азовське море, Центральне Придніпров'я і Донеччина) - це спадщина помилкової екологічної політики впродовж останніх десяти років: розвиток територіальних промислових комплексів, енергетики, сільського господарства проводився без урахування специфіки природних умов краю, інтересів українського народу, законів екології.

Об'єктивний аналіз сучасної економічної ситуації, причин і джерел погіршення екологічної обстановки навколишнього середовища України, погіршення здоров'я людей, поява демографічної кризи став можливим тільки кілька років тому і допоміг чітко визначити основні причини, джерела динаміку та напрям розвитку екологічної ситуації в рамках нашої країни. Такими причинами, на нашу думку, є:

1. Багаторічне екстенсивне використання всіх видів природних ресурсів, без урахування можливостей регіонів до самовідтворення і самоочищення.

2. Адміністративно-командна концентрація на невеликих площах значної кількості могутніх промислових комплексів і інших "гігантів соціалістичної індустрії", прискорена реалізація гігантоманських планів втручання в природне середовище.

3. Повна зневага традиціями господарювання можливостями природи регіонів й інтересами корінного населення..

4. «Перехімізація» сільського господарства та небезпечні способи його організації.

5. Проведення меліоративних робіт у великих об'ємах без наукових обгрунтувань і ефективних технологій.

6. Повна відсутність об'єктивних довгострокових екологічних експертиз усіх планів і проектів розвитку промислового господарства, енергетики, транспорту протягом післявоєнного періоду.

7. Використання на більшій частині виробництва старих технологій і застарілого устаткування.

8. Відсутність ефективно діючих законів із довкілля охорони.

9. Відсутність постійного об'єктивного інформування широких мас населення про екологічну обстановку, причини її погіршення, винні в забрудненні навколишнього середовища і шляхах поліпшення ситуації.

10. Недостатній рівень екологічної освіти не тільки широких мас населення, але й керівників підприємств, державних організацій, низький рівень екологічної свідомості та культури.

11. Різке збільшення негативних економічних, соціально-політичних і екологічних процесів в Україні у зв'язку з найбільшою техногенною катастрофою ХХ ст. - аварією на Чорнобильській АЕС.

12. Відсутність дієвих економічних стимулів ресурсо- і енергозбереження.

13. Відсутність дієвого державного контролю за використанням законів про охорону природи і системи ефективного покарання за заподіяну шкоду навколишньому середовищу.

Досвід розвинених країн світу показує, що могутність країни визначається, перш за все, високим рівнем культури і технологій, зокрема – культури природокористування. Цей досвід, а також досвід вітчизняного господарювання переконують, що потрібна нова концепція національної екологічної безпеки, тісно пов'язана з іншими підсистемами системи національної безпеки, в першу чергу, з економічною. Основний підхід до цієї проблеми повинен полягати в зміні системи цінностей і способів освоєння природи, в зміні впливу на "якість життя" і збереження біосфери, розвиток духовності людини.

Вважаємо, що система екологічної безпеки України в сучасних умовах має базуватися на наступних принципах:

1. Підхід до освоєння будь-якого природного об'єкту або процесу повинен бути універсальним, цілісним, в основі якого лежить ідея об'єднання миру, тісних взаємозв'язків всіх явищ і процесів в природі, невідворотність розплати за які-небудь втручання в природу.

2. Яка-небудь людська діяльність повинна супроводжуватися думкою, що людина – частина природи, елемент її, який своїм функціонуванням не має права пору-

шувати гармонію життєвих процесів біосфери; тільки так можна вирішити проблему самовизначення і пріоритету людських цінностей, використовуючи для цього могутній колективний інтелект і що підняв рівень духовності.

3. Моделювання системи екологічної безпеки і стратегії еколого-економічного розвитку нації повинне йти шляхом поліваріантного прогнозування.

4. Система екологічної безпеки повинна бути створена на принципово іншій матеріальній основі, направлений на суспільно-виробничі технології формування природно-діючих систем, які здатні здійснювати еквівалентний обмін предметів і енергії між суспільством і навколишнім середовищем.

5. Система екологічної безпеки має створюватися як складова системи національної безпеки і в тісному взаємозв'язку з іншими системами безпеки: соціальною, політичною, економічною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 р. // ВВР України. -2003. -№ 39. - Ст.351.

2. Химич А.А. Экологическая безопасность, как элемент национальной безопасности // Право Украины. - 2002. -№11. -С.45-47.

3. Юрченко Л.І. Методологія дослідження екологічної небезпеки // Екологічний вісник. -2003. -№ 3-4.

Надійшла до редколегії 27.04.2006

ГОЛОВЧЕНКО Е.Н. К ВОПРОСУ ВЗАИМОСВЯЗИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩИХ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Рассмотрены вопросы взаимосвязи системы экологической безопасности с системой национальной безопасности Украины, проанализированы причины и следствия экологического кризиса, сформулированы принципы создания системы экологической безопасности Украины в современных условиях.

***

GOLOVCHENKO E.N. CONCERNING THE QUESTION ON INTERRELATION ECOLOGICAL AND ECONOMIC COMPOUND NATIONAL SAFETY OF UKRAINE

Questions of interrelation system of ecological safety with system of national safety of Ukraine are considered, causes and effects of ecological crisis are analyzed, and principles of creation in system of ecological safety of Ukraine in modern conditions are formulated.

УДК 332.114+343.222.2

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет внутрішніх справ

СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Надана загальна характеристика організованої злочинності щодо економічного підґрунтя та видів діяльності, методологічні засади розкриття її сутності, показана відмінність організованої злочинності від економічної.

Аналіз найбільш суспільно небезпечних зон тіньової економіки потребує дослідження рівня організації управління ними. Ті особливі "можливості" щодо значного підвищення ефективності протиправної діяльності, протидії

засобам суспільного контролю і захисту, які з'явилися у криміналітеті в сучасних умовах, відбивають загальні закономірності подальшої руйнації системи державного управління в умовах системної кризи, його архаїзації, дія-